

Sociological Study of Islamic-Religious Lifestyle: As the Foundations of the Second Step Statement of the Revolution

Seyfolah Modabber Chaharborj¹ , Taha Ashayeri² , Mojtaba Shoa Ardabili³ , Tahereh Jahanparvar⁴

1. Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil,, Iran

2. Department of History and Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili

3. PhD in Political Science-International Relations mojtabaardabili95@gmail.com Department of Social Sciences , Faculty of Social Sciences, Communicaation & Media, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

4. PhD student in Cultural Sociology, Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University, Tehran Branch, Tehran, Iran

Corresponding Author: Seyfolah Modabber Chaharborj, E-mail: seyfollahmodabber@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-1852-6074>

Received: 08/10/2019, **Revised:** 02/03/2021, **Accepted:** 29/04/2021

Abstract

The Second Step of the Revolution Statement aims to delineate the axes of development, evolution, and socio-cultural prosperity for Iranian society, grounded in Islamic civilization, religious-Islamic schools, cultural-religious identity, cultural governance, and reliance on religious lifestyle models (Islamic-religious governance). A religious lifestyle entails religious living, participation, and adopting models and criteria based on a divine vision. Within this statement, a key axis for strengthening indicators of the religious lifestyle involves attention to social, cultural, psychological, and economic policies by understanding the conditions, structure, and foundational factors affecting it. The research method employed a systematic review of studies published between 2000 and 2022. From a statistical population of 57 studies collected non-probabilistically, 37 documents meeting inclusion/exclusion criteria were selected and analyzed. Overall, results indicate that cultural-normative capital, religious reference sources, modern lifestyle, cultural

knowledge/education level, cultural identity, family religiosity, religious peer groups, and social media (cultural factors); social failure, ethnic identity belonging, religious socialization, religious/moral social control, social modernization, family social cohesion, and family social trust (social factors); consumerism-ostentatious behavior, economic-financial deprivation, quality of life, socio-economic status, and biological class (economic factors); socio-psychological alienation, life satisfaction, perceived injustice/discrimination, and socio-psychological security (psychological factors) significantly influence the religious lifestyle.

Keywords: Statement of the second step of the Islamic revolution, religious lifestyle, religious socialization, Islamic-cultural governance, Islamic teachings

How to Cite: Modabber Chaharborj, S; Ashayeri, T; Shoa Ardabili, M; Jahanparvar, T (2025). Sociological Study of Islamic-Religious Lifestyle: As the Foundations of the Second Step Statement of the Revolution. *Journal of Sociology of Lifestyle*, 10(1), 25-48. [In Persian].

Extended Abstract

Background and Purpose

Religiosity is a fundamental factor in socialization, intellectual cohesion, and practical orientation toward social problems, thereby enhancing social well-being. Religious practices and beliefs are generally linked to individual and societal health. Throughout history, religion has served as the foundational layer and cornerstone of social order, embodying collective spirit, social capital, and coexistence. From Willm's perspective, religion represents human efforts to perform rituals connecting them to the transcendental realm, alleviating worldly chaos and anxiety. Religion encompasses rites, cults, and practices fulfilling social functions. It is a potent spiritual element fostering empathy, social solidarity, and collective commitment, mitigating social harms. As a religious society, Iran exhibits deep-rooted devotion to religious rituals. Post-Renaissance (Industrial Revolution) history indicates declining religious beliefs and secularization in industrialized societies, where rationality, scientism, and materialism gained prominence. Nevertheless, religion persists in the underlying thought and behavior of these societies. Despite intellectual and structural transformations (social modernization), religion and religious practices remain institutionalized (habitual and normalized) in Iranian society, functioning as collective beliefs. Consequently, this study's primary objective is to examine the sociological inclination toward a religious lifestyle as the foundation of the Second Step Statement of the Revolution from 2000 to 2022.

Materials and Methods

Quantitative meta-analysis served as a primary methodological tool. Only quantitative-survey research—including master's/doctoral theses, research projects (national, provincial, regional), and scientific articles (research-based, specialized, conference papers)—was evaluated. Based on searches in Iranian scientific databases (Noormags, Magiran, IranDoc, Civilica, Jihad Daneshgahi), the timeframe spanned 2000 (earliest study) to 2022 (latest research). From a statistical population of 57 documents, a purposive non-probability sample of 37 studies was selected for software analysis. Screening criteria included:

- Inclusion: Presence of correlation coefficient, significance level, sample size.
- Exclusion: Absence of correlation coefficient, insignificance, missing sample size, validity issues.

Statistical methods (Cohen's d, Fisher's z-transformation) calculated the final effect size.

Findings

A. Key Cultural Factors Affecting Religiosity

- Higher cultural capital (awareness, knowledge) increases religiosity.
- Religious role models strengthen religiosity through value transmission.
- Modern lifestyles reduce religiosity by altering beliefs/behaviors.
- Higher education decreases religiosity (associated with rationalism).

- Stronger cultural identity correlates with higher religiosity.
- Religious families reinforce religiosity via religious socialization.
- Religious peer groups enhance religious commitment.
- Social media reduces religiosity by promoting secular entertainment.
- Mass media decreases religiosity by exposing individuals to diverse ideologies.

B. Key Social Factors Affecting Religiosity

- Social frustration (unmet goals, despair) reduces religiosity.
- Ethnic belonging strengthens religiosity through social cohesion.
- Religious socialization deepens religious beliefs.
- Social control reinforces religious behavior.
- Modernism decreases religiosity by promoting secular rationality.
- Social cohesion enhances religiosity through emotional bonds.
- Social trust fosters religious adherence.

C. Key Economic Factors Affecting Religiosity

- Consumerism reduces religiosity by prioritizing materialism.
- Relative deprivation (perceived injustice) diminishes religiosity.
- Economic hardship lowers religiosity due to financial stress.
- Higher quality of life increases religiosity by reducing anxiety.
- Higher socioeconomic status correlates with increased religiosity.

D. Key Psychological Factors Affecting Religiosity

- Social alienation (meaninglessness, anomie) reduces religiosity.
- Life satisfaction strengthens religiosity.
- Perceived injustice decreases religiosity.
- Sense of security enhances religiosity.

Discussion

Religiosity is a multidimensional phenomenon shaped by complex interactions among social, cultural, economic, and psychological factors, as evidenced in Iranian society. Religion exists across all societies and historical periods, from primitive to modern. This universality suggests religion addresses an innate human need, providing answers to existential questions individually and serving as an organizing/cohesive force collectively.

Conclusion

Humanity's need for religion is ancient and enduring. Individuals have persistently sought a powerful protector and foundational meaning. Religion, as a comprehensive system of values and prohibitions guiding individuals toward salvation, remains a central concern. Religiosity persists as a cornerstone of life for many, reflecting a relationship tied to supreme positive values and an inherent inclination toward worship. The concept of God functions as the most influential force in the human psyche, generating faith, reverence, and devotion.

Authors' Contributions

- Seyfollah Modabber Chaharborj: Data Collection.
- Taha Ashayeri: Conceptualization.

- Mojtaba Shoa Ardabili: Supervision, Methodology.
- Tahereh Jahanparvar: Visualization, Project Administration, Editing.

All authors reviewed and approved the final manuscript.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflict of interest regarding the publication of this study.

Acknowledgement

The authors extend their gratitude to the University of Mohaghegh Ardabili for its academic support. We also thank the anonymous reviewers for their constructive feedback.

نوع مقاله: پژوهشی

مطالعه جامعه‌شناختی سبک زندگی اسلامی-دینی: به مثابه بنیان‌های بیانیۀ گام دوم انقلاب

سیف‌اله مدبر چهاربرج^{۱*} , طاها عشایری^۲ , مجتبی شعاع اردبیلی^۳ , طاهره جهان‌پرور^۴

۱. استادیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۲. استاد یار و عضو هیئت علمی گروه تاریخ و جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی

۳. دکتری علوم سیاسی-روابط بین‌الملل، گروه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران، مرکزی، تهران، ایران

۴. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، تهران، ایران

نویسنده مسئول: سیف‌اله مدبر چهاربرج؛ seyfollahmodabber@gmail.com ؛ 0009-0008-1852-6074: https://orcid.org/

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۹

تاریخ اصلاح: ۱۳۹۹/۱۲/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۱۶

چکیده

بیانیۀ گام دوم انقلاب، با هدف ترسیم محورهای توسعه، تحول و شکوفایی فرهنگی-اجتماعی جامعه ایرانی تنظیم شده و متکی به تمدن اسلامی، مبانی مکاتب دینی-اسلامی، هویت فرهنگی-دینی، حکمرانی فرهنگی و تکیه بر الگوهای سبک زندگی دینی(حکمرانی اسلامی-دینی) است. سبک زندگی دینی به معنای زیست دینی، مشارکت مذهبی، داشتن الگو و معیارهای مبتنی بر جهان بینی الهی است که افراد آن را اتخاذ می‌کنند. این سبک زندگی بر دو مؤلفه بایدها(امربه معروف) و نبایدها(نهی از منکر) استوار است. در بیانیۀ گام دوم انقلاب، یکی از محورهای مهم، تقویت شاخص‌های سبک زندگی دینی، توجه به سیاست‌گذاری اجتماعی، فرهنگی، روانی و اقتصادی با فهم شرایط، ساختار و بنیان‌های مؤثر بر آن است. روش تحقیق مبتنی بر مرور سامان‌مند پژوهش‌هایی است که در فاصله زمانی سال ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۱ از جامعه آماری ۵۷ پژوهش جمع‌آوری شده و به روش غیراحتمالی ۳۷ سند با رعایت ملاک ورود و خروج، گزینش و تحلیل شدند. به‌طور کلی نتایج پژوهش، گویای آن است که سرمایه فرهنگی-هنجاری، منابع مرجع دینی، سبک زیست مدرن، میزان دانش و تحصیلات فرهنگی، هویت فرهنگی، دین‌داری نهاد خانواده، میزان دوستان مذهبی-دینی، رسانه‌های اجتماعی(عوامل فرهنگی)، ناکامی اجتماعی، تعلق به هویت قومی، جامعه‌پذیری دینی، کنترل اجتماعی مبتنی بر دین و

Copyright ©The authors

Publisher: University of Tabriz, Tabriz, Iran

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

آرمان اخلاقی، نوگرایی اجتماعی، انسجام اجتماعی خانواده، اعتماد اجتماعی خانوادگی (عوامل اجتماعی)، مصرف‌گرایی - رفتار متظاهرنه، محرومیت اقتصادی - مالی، کیفیت زندگی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و طبقه زیستی فرد (عوامل اقتصادی)، بیگانگی اجتماعی - روانی، رضایت اجتماعی از زندگی، احساس بی‌عدالتی و تبعیض، احساس امنیت اجتماعی - روانی (عوامل روانی) در گرایش به سبک زندگی دینی تأثیرگذار بوده است.

کلیدواژه‌ها: بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، سبک زندگی دینی، جامعه‌پذیری دینی، حکمرانی اسلامی - فرهنگی، آموزه‌های اسلامی.

استناد به این مقاله:

مدبر چهاربرج، سیفاله؛ عشایری، طاها؛ شعاع اردبیلی، مجتبی و جهان‌پرور، طاهره (۱۴۰۴). مطالعه جامعه‌شناختی سبک زندگی اسلامی - دینی: به مثابه بنیان‌های بیانیه گام دوم انقلاب، فصلنامه جامعه‌شناسی سبک زندگی، ۱۴۰۴، دوره ۱۰ شماره ۱، ۲۵-۴۸.

مقدمه

دین‌دار همه زمان‌ها و جوامع، از جوامع ابتدایی تا مدرن در اشکال مختلف وجود و حضور داشته است. از این واقعیت می‌توان نتیجه گرفت که دین نیاز فطری انسان است که در بعد فردی پاسخگوی سؤالات غایی انسان و در بعد اجتماعی سامان‌دهنده یا انسجام‌بخش مجموعه جامعه است (راد و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۰). نیاز انسان به دین، قدمتی به عمر تاریخ دارد. زیرا بشر از همان آغاز زندگی خود به حامی مقتدر و تکیه‌گاهی نیرومند احساس نیاز می‌کرده است. دین به مثابه مجموعه جامع بایدها و نبایدهای ارزشی برای هدایت انسان به رستگاری همیشه مورد توجه همه انسان‌های مآل‌اندیش بوده است و دین‌داری یکی از ارکان مهم زندگی بسیاری از افراد است (افشانی و شیرینی محمدآبادی، ۱۳۹۵: ۶۷). دین‌داری عامل اساسی اجتماعی شدن و انسجام فکری، عملی و جهت‌گیری در رفع مشکلات و پدیده‌ها و مسائل اجتماعی بوده و به تبع آن عامل بهبود سلامت اجتماعی افراد است. به‌طور کلی اعمال و باورهای دینی با سلامت فردی و اجتماعی افراد یک جامعه مرتبط است (حیدرخانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۴). نهاد دین در تاریخ انسانی، لایه بنیادین و سنگ بنای اصلی سامان و نظم اجتماعی بوده و نماد تجلی روح جمعی، سرمایه اجتماعی و همزیستی اجتماعی است که در نوع خود، پویاترین نهادی است که تحولات اجتماعی مثبتی را رقم‌زده است (نودنیا، ۱۳۹۰: ۱۲). یونگ، دین را رابطه انسانی می‌داند که با عالی‌ترین و تواناترین ارزش‌های مثبت همراه است و آدمیزاد در ناهشیار خود به‌سوی دین‌پرستی گرایش دارد. خدا، قوی‌ترین و مؤثرترین عامل در روحیه انسان است. این عامل ایمان، احساس ترس و اخلاصی را خلق می‌کند که خدا از بشر خود انتظار دارد (آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۹۴: ۱۷). متفکران کلاسیک جامعه‌شناسی نظیر برگر (۱۹۶۹)، کلیفورد گیرتز (۱۹۷۳)، رابرتان بلا (۱۹۵۸)، مری دو گلاس (۱۹۶۶)، نیکلاس لوهمان (۱۹۳۰)، توماس لاکمن (۱۹۶۶)، آگوست کنت (۱۸۵۳)، ماکس وبر (۱۹۶۵) و امیل دورکیم (۱۹۵۱) به اهمیت دین در جامعه پرداخته و نقش آن را در ایجاد نظم اجتماعی و

۱religion

۲Religiosity

کاهش آسیب و مسائل اجتماعی موردتوجه قرار داده‌اند (احمدی، ۵۶: ۱۳۸۵). از نگاه ویلم، دین نشانگر تلاش و کوشش انسان برای انجام مناسکی است که آن‌ها را به آن جهانی (ساحت معنوی) پیوند داده و بشر را از پریشانی، اضطراب و نگرانی این جهانی نجات می‌دهد (ویلم، ۱۳۸۶: ۴۸). دین شامل مناسک، کیش‌ها، اعمال و آیین‌های مذهبی است (بیرو، ۱۳۸۰: ۳۲۰) که کارکردهای اجتماعی در جامعه بشری دارد. دین، عنصر معنوی نیرومندی است که با احساس همدردی، همدلی اجتماعی و تعهد جمعی، به کاهش آسیب‌های اجتماعی کمک می‌کند. آگوست کنت بر این تأکید دارد که باورهای مذهبی، نیاز مشترک جامعه انسانی بوده و این معیار همان وحدت و انسجام اجتماعی (کهزادی، ۱۳۹۲) و نظم‌بخشی به روابط اجتماعی است (همیلتون، ۱۳۸۱: ۱۹۸). حضور دین در جامعه به حفظ هویت فرهنگی، تولید سرمایه اجتماعی (توسلی، ۱۳۸۹: ۱۵۳) کاهش آسیب‌های اجتماعی- اخلاقی (فساد، انحراف اخلاقی، ناهنجاری، خودخواهی) منجر می‌شود (ابن‌خلدون، ۱۳۸۸: ۲۸۹). امیل دورکیم، به آثار دین‌داری در جامعه اشاره کرده و رابطه بین دین‌داری و میزان خودکشی را مثال می‌زند و می‌گوید که با افزایش دین‌داری از رفتارهای پرخطر کاسته شده و ایمان، باور، توکل به خدا و اتصال به وجدان جمعی مانع از گرایش به خودکشی می‌شود. در حالی که در جوامع غیردینی، میزان خودکشی بسیار بالاست و دلیل آن فقدان مناسک جمعی پیونددهنده است (ریتزر، ۱۳۹۰: ۱۵۳). برگر دین را عاملی مؤثر در برابر کج‌رفتاری، بی‌هنجاری و جرائم اجتماعی (توسلی، ۱۳۸۹: ۱۱۰) می‌داند. دین همچنین نظم‌دهنده اجتماع (شجاعی‌زند، ۱۳۸۰: ۴۵) خالق سرمایه مذهبی- اجتماعی (حمیدی و فرجی، ۱۳۸۵: ۳۳) است و باعث اثربخشی جمعی و احساسات مشترک (پترسون و همکاران، ۱۳۷۷: ۳۵؛ جلالی مقدم، ۱۳۷۹: ۱) و تقویت عنصر کنترل اجتماعی (کوزر، ۱۳۸۳: ۳۴؛ شیرمحمدی، ۱۳۹۲) می‌شود.

ایران کشوری مذهبی است و مردم ایران به مناسک مذهبی علاقه وافری دارند. تاریخ جوامع بشری بعد از رنسانس (انقلاب صنعتی)، حکایت از کاهش باورهای دینی و عرفی شدن جوامع صنعتی و توسعه‌یافته دارد و با اینکه عقلانیت، علم‌باوری و نگرش ماتریالیستی بعد از رنسانس در جوامع بشری رواج بیشتری داشته است، اما همچنان در ته‌نشست‌های فکری و رفتاری این جوامع، دین، نمایان بوده و خود را نشان می‌دهد. در جامعه ایرانی نیز باوجود تحولات فکری و ساختاری (نوسازی اجتماعی)، دین و انجام مناسک دینی همیشه یک الگوی نهادینه‌شده (رفتار بدون اجبار و عادی شده) بوده و به‌عنوان یک باور جمعی در ساختار جامعه ایرانی جریان دارد. بر این اساس مهم‌ترین هدف پژوهش مطالعه جامعه‌شناختی، گرایش به سبک زندگی دینی به مثابه بنیان‌های بیانیه گام دوم انقلاب در فاصله زمانی ۱۳۷۹ الی ۱۴۰۱ است.

ادبیات پژوهش

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، یکی از اسناد بالادستی و راهبردی نظام جمهوری اسلامی و تبیین‌کننده چشم‌انداز انقلاب اسلامی در سال‌های آینده است و منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌سازی و تمدن‌سازی و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ انقلاب است (نصرت‌پناه و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۲). پس از پیروزی انقلاب اسلامی،

دشمنانی که سال‌ها برای جلوگیری از گسترش فرهنگ اسلامی تلاش کرده بودند، به ناگاه با انقلابی عظیم با هویت اسلامی مواجه شده و از تمامی ظرفیت خود برای براندازی نظام مقدس استفاده کردند (حیدرنژاد و مقیمی، ۱۴۰۱: ۲۸۲). بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، امام خمینی فرموده است: «شک نباید کرد که انقلاب اسلامی ایران از همه انقلاب‌ها جداست؛ هم در پیدایش و هم در کیفیت مبارزه و هم در انگیزه انقلاب و قیام؛ و تردید نیست که تحفه الهی و هدیه غیبی بوده که از جانب خداوند منان بر این ملت مظلوم و غارت‌زده عنایت شده است». چنین انقلابی، دارای ویژگی‌هایی است که آن را از دیگر انقلاب‌ها متمایز می‌سازد: ۱. برخاسته از اسلام اصیل ۲. برخورداری از رهبری الهی ۳. مردمی بودن ۴. وجهه فرهنگی بارز ۵. در هم آمیختن دین و دنیا ۶ هدف قرار دادن آرمان‌های بلند (لرستانی و همکاران، ۱۴۰۱). رهبر معظم انقلاب اسلامی در این باره فرموده است:

«سخن لازم در این باره بسیار است. آن را به فرصتی دیگر وامی‌گذارم و به همین جمله اکتفا می‌کنم که تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است؛ مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم‌امید در آن به شما جوانها است.»

بر این اساس، انقلاب اسلامی، حاصل عزم، ایمان و اراده انقلابی مردم ایران است که حول محور ولایت بسیج شد و نظام و جمهوری اسلامی ایران را تشکیل داد؛ انقلابی که با تکیه بر اسلام ناب و تقابل با دو الگوی لیبرال دموکراسی و سوسیال دموکراسی راه نوینی را پیش روی بشریت قرارداد تا انسان را از سرگستگی در دورانی که نظام سلطه و استکبار جهانی، تلاش وسیعی برای دور نمودن انسان‌ها از معنویت حقیقی دارد، نجات دهد. انقلاب یعنی تحول بنیادی که در آن پایه‌های غلطی برچیده شود و پایه‌های درستی به جای آن گذاشته شود و ارزش‌های غلط جای خود را به ارزش‌های صحیح بدهد و باعث سازندگی شود. از سوی دیگر، انقلاب یک دوره و حرکت مستمر است (علی‌پور، ۱۴۰۱). الگوی نهایی بیانیه دوم انقلاب (ترابی کلاته قاضی، ۱۴۰۰) را می‌توان به شرح زیر ترسیم نمود:

جدول ۱: الگوی نهایی بیانیه دوم انقلاب

ردیف	مفاهیم	شرح
۱	اصول و مبانی	تقابل دوگانه جدید اسلام و استکبار - امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده استقلال ملی و آزادی اجتماعی اصول و مبانی عزت محکمت و مصلحت در روابط بین‌المللی حق‌گرایی و دشمن‌ستیزی پرهیز از مذاکره با آمریکا
۲	موضوعات اصلی انقلاب	علم و پژوهش - معنویت و اخلاق - اقتصاد عدالت و مبارزه با فساد - استقلال و آزادی - عزت ملی و روابط خارجی و مرزبندی با دشمن - سبک زندگی مردمی انقلابی - انقلابی مردمی - انقلابی موفق و منحصر به فرد و الگو -
۳	نقاط قوت انقلاب	انقلاب زنده و فعال - هدایت الهی - رهبری الهی امام خمینی (ره) - مردم با ایمان و با انگیزه اراده ملی کشور با ثبات و امنیت زیرساخت‌های علمی دانشی زیر

ساخت‌های عمرانی - نیروی کار جوان آموزش‌دیده توفیقات بازرگانی تجاری- توفیقات صنعتی- توفیقات علمی مردمی بصیر و آگاه انقلاب عدالت‌محور خدمات افتخارآفرین - افزایش عیار معنویت و اخلاق - روحیه برادری و ایثار - استقلال کشور مؤثر - ظرفیت‌های طبیعی ظرفیت‌های انسانی- ظرفیت‌های تجاری فهرست طولانی فرصت‌های مادی کشور	
تبلیغات و اطلاع‌رسانی‌های نارسا - غفلت در استفاده از ظرفیت‌ها - دشمن داخلی - دل‌زدگی از شعارهای انقلابی عملکرد ضعیف اقتصاد- عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی اقتصاد وابسته- اقتصاد دولتی - نگاه به خارج و نه به توان و ظرفیت داخلی استفاده اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور- فاصله‌ای ژرف بین آنچه تاکنون شده و آنچه باید می‌شود و بشود	نقاط ضعف انقلاب
افول و حالت احتضار دشمن- برکت تحریم- وجود تهیدستی در بنیان‌های اخلاقی و اعتقادی در غرب	فرصت‌های پیش روی انقلاب
تحریف و دروغ‌پردازی دشمنان- دشمنان متعدد در مأیوس‌سازی مردم حتی مسئولان و مدیران ما از آینده جنگ رسانه‌ای و فرهنگی دشمن- چالش تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی	تهدیدات
مدیریت جهادی جوان‌گرا- وفاق ملی- فعال کردن و بهره‌گیری از فرصت‌ها و ظرفیت‌ها - جهاد علمی، جهاد معنوی اخلاقی و اقتصادی- اتکا به درون کشور- مبارزه با مفاسد اقتصادی اخلاقی و سیاسی - مهارت اقتصادی - عدالت‌محوری	راهبردها
نقدپذیری - فاصله نگرفتن از ارزش‌ها و دفاع از نظام انقلابی- اصول‌مداری- حراست از انقلاب - تنظیم و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت جامعه در گذشته و درس گرفتن از تجربه‌های بی‌اعتمادی به دشمن - منش و رفتار اخلاقی و معنوی حکومت - کسب ثروت	سیاست‌ها
۱. ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی ۲. خودسازی جامعه و تمدن‌سازی ۳. پیشرفت مادی و معنوی کشور	سلسله‌مراتب اهداف انقلاب اسلامی

نظریه سبک زندگی

از نظر ویلن، داشتن سبک زندگی خاص و خودنمایی برای نشان دادن تعلق به گروهی خاص در جامعه، به برجسته کردن تمایزهای گروه‌های دیگر منجر شده است. ویلن در پی این مسئله بود که افراد چگونه منزلت اجتماعی کسب می‌کنند. به نظر وی، ثروت، مهم‌ترین عامل کسب منزلت است که باید نمود خارجی داشته باشد و بهترین نمود آن مصرف تظاهری و نمایشی است. برای نمونه، افراد با نوع پوشش، آرایش و زیورآلات، خود و طبقه خود را از دیگران متمایز می‌کنند (ویلن، ۱۳۸۳: ۸۱). بورديو، سبک زندگی را فعالیت‌های نظام‌مندی می‌داند که از ذوق و سلیقه فرد ناشی می‌شوند و بیشتر جنبه عینی و خارجی دارند و در عین حال به صورت نمادین به فرد هویت می‌بخشند و میان اقشار مختلف اجتماعی تمایز ایجاد می‌کنند. معنا یا به عبارتی ارزش‌های این فعالیت‌ها از موقعیت‌های آن در نظام تضادها و ارتباط‌ها اخذ می‌شود. وی در جای دیگر می‌گوید: سبک زندگی دارایی‌هایی

است که به وسیله آن اشغال کنندگان موقعیت‌های مختلف، خودشان را با قصد تمایز یا بدون قصد آن، از دیگران تمایز می‌بخشند (مهدوی کنی، ۱۳۸۶: ۲۰۶). از نظر گیدنز، هر سبک زندگی، مستلزم مجموعه‌ای از عادات و جهت‌گیری هاست. بنابراین برخورداری از نوعی وحدت است که علاوه بر اهمیت خاص خود از نظر تداوم امنیت وجودی، پیوند بین گزینش‌های فرعی موجود در یک الگوی کم و بیش منظم را نیز تأمین می‌کند. برداشت گیدنز از مقوله سبک زندگی، عبارت است از تلاش برای شناخت مجموعه منظمی از رفتارها یا الگویی از کنش‌ها که افراد آن‌ها را انتخاب می‌کنند و کنش‌های آن‌ها در زندگی روزمره به واسطه این رفتارها یا الگوها هدایت می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۲).

نظریه سبک زندگی دینی

دین به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی، نقش مهمی در حفظ انسجام اجتماعی و بالا بردن روحیه اجتماعی افراد و همچنین کمک به افراد در پیدا کردن هویت اخلاقی‌شان دارد (ارژنگ و میرفردی، ۱۳۹۳). دین، برای اداره فرد و جامعه انسانی آمده (آملی، ۱۳۸۰: ۳۳) و نیرومندترین پدیده اجتماعی است (زاگرن، ۱۳۸۴: ۱۷۵). آگوست کنت بر اساس مراحل سه‌گانه تحول ذهن بشری به ارائه تعریف از دین پرداخته و دین را نیز یکی از مراحل سه‌گانه تحول ذهنی بشر دانسته است. کنت دین را مخصوص دوران ابتدایی زندگی انسان و دوران کودکی او دانسته که به تدریج و با حاصل شدن پیشرفت در زندگی انسان، ابتدا فلسفه و بعد نیز علم اثباتی جای آن را در زندگی انسان می‌گیرد. وی براساس مراحل سه‌گانه تحول معرفت بشری، دین را متعلق به دوره ربانی حیات بشری می‌داند که نقش اصلی آن، ارائه تبیینی از واقعیات پیرامون بوده است (ویلیم، ۱۳۷۷: ۴۴). به نظر مارکس، دین اساساً محصول یک جامعه طبقاتی است (همان، ۱۴۱) و ابزاری است در دست طبقه حاکم، برای مشروعیت بخشیدن به حاکمیت و قدرت خود. مارکس، دین را هم نوعی تسلیم و هم مایه تسلی در برابر ستمگری می‌داند؛ نوعی تسلیم که طبقه پرولتاریا را به قبول وضع موجود قانع می‌کند، و مایه تسلی موقتی که طبقه پرولتاریا را از «جستجو برای راه حل واقعی بازمی‌دارد». دین هم ابزار فریبکاری و ستمگری به طبقه زیردست جامعه و هم بیان اعتراض علیه ستمگری است و نیز نوعی تسلیم و مایه تسلی در برابر ستمگری است. دین آه ستم‌دیدگان و قلب جهان سنگدل است (همان، ۱۴۲-۱۴۵). دورکیم، دین را عبارت از یک نظام مشترک و الزام‌آور از اعتقادات و اعمالی می‌داند که به امور مقدس، یعنی آن چیزهایی که جدا و مجزا و محترم هستند، مربوط می‌شود؛ اعتقادات و اعمالی که همه آن‌هایی را که از این‌ها پیروی می‌کنند در یک اجتماع اخلاقی، که کلیسا خوانده می‌شود، گرد هم می‌آورند (دورکیم، ۱۳۸۳). دین به قواعدی اخلاقی - معنوی اطلاق می‌شود که همراه با تعالیم و مناسک جمعی - فردی (جلالی مقدم، ۱۳۷۹: ۱۱) و راهنمای اجتماعی زندگی بشری است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۱). دین ارزش‌ها را آفریده و هنجارها را شکل می‌دهد و به ارزش‌های ثابت اخلاقی قداست می‌بخشد (دورکیم، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۳). زندگی انسان از دین معنی گرفته و دین راهنمای

مؤثری برای هدایت و سعادت انسان در دنیا و آخرت است (تنهایی، ۱۳۹۰: ۵). فرد دین‌دار خود را ملزم به رعایت قوانین و فرمان‌های دینی می‌کند و در اثر این هنجارهای دینی، وحدت اخلاقی و نظم نامرئی خلق می‌شود که به هماهنگی کنش‌های اجتماعی می‌انجامد (مهدی‌زاده و زارع غیاث‌آبادی، ۱۳۹۲). دین، مقوله کارکردی در جامعه انسانی بوده و همراه بشر خود را حفظ نموده است (قربانی، ۱۳۹۷). دین یک پدیده گروهی است و یک رابطه متقابل با دیگر واحدهای اجتماعی دارد. پس انتظار این است که هم بر نهادهای دیگر جامعه تأثیر گذاشته و هم از آن‌ها تأثیر بپذیرد (رضادوست و همکاران، ۱۳۸۹). دین دوشادوش زندگی اجتماعی حرکت می‌کند (ارژنگ و میرفردی، ۱۳۹۳). نظریه عرفی شدن دین به معنای کاهش دین‌داری است که نتیجه جریان‌های نوسازی و مدرنیته است (یوسف‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۸). آن‌ها دین را در عرصه مدرنیته تبیین می‌کنند و بر این تأکید دارند که با وجود تغییرات سبک زندگی، همچنان دین به‌عنوان سایبان مقدس عمل می‌کند و بشر به آن رجوع می‌کند (برگر و کلنر، ۱۳۸۱: ۶۶؛ برگر و لاکمن، ۱۳۸۶: ۷۳).

پیشینه تجربی پژوهش

جدول ۲: پیشینه تجربی پژوهش

نویسنده	گروه	استان	قومیت	نمونه	شیوه نمونه‌گیری
اسماعیلی و همکاران (۲۰۲۲)	دانشجویان	مازندران آمل	مازنی	۲۶۰	تصادفی طبقه‌ای
علیزاده و آقابابایی (۲۰۲۲)	دانشجویان	اصفهان	فارس	۹۰	تصادفی ساده
شجاعی و همکاران (۲۰۲۱)	روستائیان	خوزستان بهبهان	عرب	۳۸۴	تصادفی ساده
سنجری فر (۲۰۲۱)	جوانان	کرمان	فارس	۲۰	تصادفی
مرادی و خان‌محمدی (۲۰۲۰)	جوانان	کرمانشاه سرپل ذهاب	کرد	۶۳۵	طبقه‌ای چندمرحله‌ای
ابوالحسنی ابراهیم‌آبادی (۲۰۱۷)	جوانان	یزد	فارس	۳۸۴	خوشه‌ای چند مرحله‌ای
آخوندی و بابکی (۲۰۱۶)	دانشجویان	خراسان جنوبی بیرجند	فارس	۳۱۲	تصادفی طبقه‌بندی
میر شاه جعفری و تقی‌زاده (۲۰۱۶)	دانشجویان	اصفهان	فارس	۳۶۰	تصادفی چندمرحله‌ای
پهلوان و پورگتابی (۲۰۱۵)	دانشجویان	مازندران بابل	مازنی	۲۸۴	در دسترس
فتحی و همکاران (۲۰۱۵)	جوانان	کردستان سنندج	کرد	۴۰۰	تصادفی
خوش فر و ایلواری (۲۰۱۵)	زنان متأهل	گلستان گرگان	ترکمن	۳۷۳	تصادفی ساده
نوروزی و فرهادیان (۲۰۱۵)	دانشجویان	تهران	فارس	۴۵۸۳	تصادفی ساده
جانعلیزاده و میرزاپوری (۲۰۱۴)	دانش آموزان	فارس شیراز	فارس	۳۳۹	طبقه‌ای متناسب
عبدی و رضایی (۲۰۱۴)	دانشجویان	تهران	فارس	۳۸۴	طبقه‌ای نسبی و تصادفی ساده
محمدی (۲۰۱۴)	دانشجویان	مازندران	مازنی	۴۴۵	طبقه‌ای

اسماعیلی و آشنا (۲۰۱۳)	داده	ایران	فارس	۱۰۰	تصادفی ساده
کهزادی (۲۰۱۳)	جوانان	ایلام	کرد	۳۸۴	طبقه‌ای چندمرحله‌ای
مدیری و آزاد ارمکی (۲۰۱۳)	زنان و مردان	ایران	فارس	۲۲۷۵	خوشه‌ای چندمرحله‌ای
نوربخش و همکاران (۲۰۱۳)	دانشجویان	ایران	فارس	۱۶۵	تصادفی ساده
اعظم آزاده و توکلی (۲۰۱۲)	دانشجویان	تهران	فارس	۲۷۸	طبقه‌ای سیستماتیک
زارع (۲۰۱۱)	دانشجویان	قم	فارس	۳۵۴	طبقه‌بندی
شیرمحمدی (۲۰۱۱)	سرپرستان خانوار	تهران اسلامشهر	فارس	۳۷۲	خوشه‌ای چندمرحله‌ای
خدایاری فرد و همکاران (۲۰۱۰)	نوجوانان	تهران	فارس	۸۰۰	تصادفی ساده
رضادوست و همکاران (۲۰۱۰)	دانشجویان	خوزستان اهواز	عرب	۴۰۰	طبقه‌ای تصادفی
غریب (۲۰۱۰)	دانشجویان	مازندران نوشهر	مازنی	۳۵۸	تصادفی طبقه‌ای
کنگرلو حقیقی (۲۰۱۰)	دانشجویان	تهران	فارس	۳۲۲	تصادفی ساده
میرزائی (۲۰۱۰)	دانشجویان	تهران	فارس	۱۵۰	تصادفی ساده
آزاد ارمکی و اعتمادی‌فر (۲۰۰۹)	تحلیل ثانویه	ایران	فارس	۲۲۷۵	تصادفی
نصیری (۲۰۰۹)	دانشجویان	خراسان رضوی مشهد	فارس	۲۰۰	طبقه‌ای
مصطفایی دولت‌آباد (۲۰۰۸)	دانشجویان	خوزستان اهواز	عرب	۴۰۰	طبقه‌ای
ذوالفقاری (۲۰۰۸)	داده آماری	ایران	فارس	۲۵۵۵	سهمیه‌ای و خوشه‌ای
راد و منبری (۲۰۰۸)	دانشجویان	آذربایجان غربی تبریز	آذری	۳۷۳	طبقه‌ای تصادفی
عبدی (۲۰۰۸)	دانشجویان	مازندران	مازنی	۳۸۴	خوشه‌ای چندمرحله‌ای
توسلی و مرشدی (۲۰۰۶)	دانشجویان	تهران	فارس	۳۸۵	طبقه‌ای تصادفی
گنجی (۲۰۰۴)	دانشجویان	اصفهان	فارس	۲۶۸	سهمیه‌ای
نیکخواه (۲۰۰۰)	دانش آموزان	فارس شیراز	فارس	۲۱۱	تصادفی

نقد و بررسی پژوهش

دینداری به عنوان مسئله فرهنگی مورد توجه محققان و پژوهشگران مختلفی بوده است. با توجه به هدف و روش پژوهش (فرا تحلیل داخلی)، صرفاً تحقیق‌های پیمایشی-کمی انتخاب شده‌اند. بر این اساس با جستجوی کلیدواژه «دین‌داری»، اولین پژوهش پیمایش صورت گرفته مربوط به نیکخواه (۱۳۷۹) و آخرین آن مربوط به اسماعیلی (۱۴۰۱) و علیزاده و آقابابایی (۱۴۰۱) است.

روش‌شناسی پژوهش

فرا تحلیل کمی، از مهم‌ترین ابزارهای روشی پژوهش حاضر است. در این روش، صرفاً تحقیقاتی کمی-پیمایش اعم از رساله‌های کارشناسی ارشد- دکتری، طرح‌های پژوهشی (ملی- استانی و منطقه‌ای) و مقاله‌های علمی (پژوهشی، تخصصی و کنفرانسی) مبنای ارزیابی قرار می‌گیرند. بازه زمانی پژوهش مطابق جستجو از منابع و پایگاه‌های علمی نورمگز، مگ ایران، ایران داک، سیویلیکا و جهاد دانشگاهی بین سال‌های ۱۳۷۹ (اولین پژوهش) تا ۱۴۰۱ (آخرین تحقیق) قرار گرفته است. جامعه آماری آن ۵۷ سند است و از حجم نمونه به روش تعدی - غیراحتمالی ۳۷ مورد جهت ورود به نرم‌افزار انتخاب شدند. پژوهش در روند غربالگری از دو معیار و ملاک ورود (ضریب همبستگی، سطح معنی‌داری، حجم نمونه) و خروج (نداشتن ضریب همبستگی، عدم معنی‌داری، نداشتن حجم نمونه و روایی پژوهش) استفاده شده و از روش‌های آماری کوهن آو فیشر جهت اندازه اثر نهایی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

الف. توصیفی

- ۵۱ درصد جامعه آماری مربوط به دانشجویان، ۳۸ درصد جوانان، ۹ درصد دانش‌آموزان و ۲ درصد زنان بوده است.
- به لحاظ روش نمونه‌گیری، ۴۰ درصد طبقه‌ای، ۳۴ درصد تصادفی ساده، ۲۵ درصد خوشه‌ای و ۱ درصد در دسترس بوده است.
- نوع پژوهش در ۵۱ درصد مقاله علمی پژوهشی، ۳۲ درصد رساله ارشد و دکتری، ۱۱ درصد مقاله کنفرانسی و ۶۵ درصد مقاله علمی تخصصی بوده است.
- هویت قومی در ۶۲ درصد فارس، ۱۶ درصد مازنی، ۹ درصد کرد، ۸ درصد عرب، ۳ درصد آذری و ۲ درصد ترکمن بوده است.

ب. نتایج استنباطی

جدول ۳: اندازه اثر پژوهش

متغیر	اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	مقدار Z	سطح معنی‌داری
عوامل فرهنگی					
سرمایه فرهنگی	۰,۲۹۸	۰,۲۲۲	۰,۳۵۱	۶,۲۳۲	۰,۰۰۰
الگوی مرجع دینی	۰,۲۷۵	۰,۱۵۶	۰,۳۳۰	۵,۲۶۹	۰,۰۰۰
سبک زندگی مدرن	۰,۲۸۲	۰,۲۹۱	۰,۸۷۶	۱۴,۶۳۵	۰,۰۰۰
سطح تحصیلات	۰,۳۲۰	۰,۱۲۱	۰,۴۵۰	۳,۲۷۴	۰,۰۰۲
هویت فرهنگی	۰,۳۹۱	۰,۱۲۰	۰,۵۴۵	۶,۸۶۱	۰,۰۰۳
دین‌داری خانواده	۰,۲۵۴	۰,۳۲۱	۰,۸۰۱	۵,۲۱۳	۰,۰۰۰
دوستان مذهبی	۰,۲۵۶	۰,۱۰۹	۰,۴۷۳	۱۰,۷۶۵	۰,۰۰۱

Meta-Analysis Method.

Cohen

Copyright ©The authors

Publisher: University of Tabriz, Tabriz, Iran

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

۰,۰۰۰	۹,۶۵۱	۰,۷۴۱	۰,۲۹۰	۰,۱۶۸	شبکه‌های مجازی	عوامل اجتماعی
۰,۰۰۰	۷,۲۸۷	۰,۵۶۷	۰,۳۱۷	۰,۲۳۴	رسانه‌های جمعی	
۰,۰۰۱	۹,۶۵۲	۰,۵۱۲	۰,۱۴۶	۰,۱۵۸	ناکامی اجتماعی	
۰,۰۰۰	۴,۱۳۲	۰,۱۹۸	۰,۱۲۲	۰,۱۰۳	تعلق قومی	
۰,۰۰۰	۱۶,۲۴۵	۰,۶۸۷	۰,۲۴۱	۰,۲۶۱	جامعه‌پذیری	
۰,۰۰۰	۵,۷۸۴	۰,۴۵۶	۰,۰۲۳	۰,۱۳۱	کنترل اجتماعی	
۰,۰۰۰	۳,۵۲۶	۰,۸۴۸	۰,۲۳۷	۰,۱۵۱	نوگرایی	
۰,۰۰۱	۸,۶۵۲	۰,۸۷۲	۰,۱۱۴	۰,۳۰۸	انسجام اجتماعی	
۰,۰۰۱	۸,۷۶۴	۰,۹۳۶	۰,۱۳۵	۰,۳۲۱	اعتماد اجتماعی	عوامل اقتصادی
۰,۰۰۳	۷,۹۰۰	۰,۷۸۶	۰,۱۰۰	۰,۲۰۸	مصرف‌گرایی	
۰,۰۰۰	۴,۸۲۵	۰,۷۷۳	۰,۴۰۹	۰,۳۲۳	محرومیت نسبی	
۰,۰۰۳	۱۴,۵۴۲	۰,۳۷۲	۰,۲۳۲	۰,۲۳۷	محرومیت اقتصادی	
۰,۰۰۱	۸,۸۳۴	۰,۹۸۱	۰,۲۰۸	۰,۱۷۶	کیفیت زندگی	
۰,۰۰۳	۵,۷۹۳	۰,۸۴۹	۰,۱۶۳	۰,۳۸۹	پایگاه اجتماعی-اقتصادی	
۰,۰۰۰	۱۵,۲۴۷	۰,۸۶۴	۰,۳۴۶	۰,۳۳۴	بیگانگی اجتماعی	عوامل روانی
۰,۰۰۰	۴,۶۶۲	۰,۴۲۹	۰,۱۸۵	۰,۳۱۲	رضایت اجتماعی	
۰,۰۰۳	۱۴,۵۴۲	۰,۳۷۲	۰,۲۳۲	۰,۲۳۷	احساس بی‌عدالتی	
۰,۰۰۳	۱۰,۶۱۳	۰,۵۷۱	۰,۳۴۶	۰,۱۷۸	احساس امنیت	

بر این اساس نتایج نشان می‌دهد که:

- بین عوامل فرهنگی و گرایش به دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس سرمایه فرهنگی (۰/۲۹۸)، الگوی مرجع دینی (۰/۲۷۵)، سبک زندگی مدرن (۰/۲۸۲)، سطح تحصیلات (۰/۳۲۰)، هویت فرهنگی (۰/۳۹۱)، دین‌داری خانواده (۰/۲۵۴)، دوستان مذهبی (۰/۲۵۶)، شبکه‌های مجازی (۰/۱۶۸) و رسانه‌های جمعی (۰/۲۳۴) در گرایش به دین‌داری تأثیرگذار بوده است.
- بین عوامل اجتماعی و گرایش به دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس ناکامی اجتماعی (۰/۱۵۸)، تعلق قومی (۰/۱۰۳)، جامعه‌پذیری (۰/۲۶۱)، کنترل اجتماعی (۰/۱۳۱)، نوگرایی (۰/۱۵۱)، انسجام اجتماعی (۰/۳۰۸)، اعتماد اجتماعی (۰/۳۲۱) در گرایش به دین‌داری تأثیرگذار بوده است.
- بین عوامل اقتصادی و گرایش به دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس مصرف‌گرایی (۰/۲۰۸)، محرومیت نسبی (۰/۳۲۳)، سرمایه اقتصادی (۰/۲۰۱)، محرومیت اقتصادی (۰/۲۳۷)، کیفیت زندگی (۰/۱۷۶)، پایگاه اجتماعی-اقتصادی (۰/۳۸۹) در گرایش به دین‌داری تأثیرگذار بوده است.
- بین عوامل روانی و گرایش به دین‌داری رابطه معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس بیگانگی اجتماعی (۰/۳۳۴)، رضایت اجتماعی (۰/۳۱۲)، احساس بی‌عدالتی (۰/۲۳۷) و احساس امنیت (۰/۱۷۸) در گرایش به دین‌داری تأثیرگذار بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

بیانیه، یک چشم‌انداز است که به آینده نگاه می‌کند و تصویری ذهنی از آینده ایده‌آل جامعه و آرزوهایی را که جامعه دوست دارد به آنها دست یابد، خلق می‌کند. با توجه به اینکه انقلاب اسلامی تولد چهل سالگی خود را جشن گرفت، رهبر معظم انقلاب بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را در حوزه توصیف انقلاب، ثمره انقلاب و مأموریت آینده انقلاب خطاب به جامعه بیان کردند. بنابراین بیانیه گام دوم، نقشه راه روشنی مبتنی بر امید واقع‌بینانه و خوش‌بینی مؤمنانه است که در پی انتقال هوشمندانه میراث عظیم انقلاب به نسل جدید در کنار وظیفه‌سازی برای مسئولان و مدیران و مسئولیت‌آفرینی برای جوانان عزیز، رشید و شایسته، تلاش می‌کند تا این حرکت عظیم الهی را به تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای ظهور دولت کریمه و ولایت عظمای مهدوی عجل‌الله فرج متصل کند (رکابیان و پورحسن، ۱۳۹۹). دین از مهم‌ترین، اصلی‌ترین و ماندگارترین و اثرگذارترین نهادهای بشری در طول تاریخ بوده است و یکی از پایه‌های اصلی توسعه اجتماعی، همزیستی جمعی و عامل ایجاد هماهنگی بین انسان‌ها برای کاهش آسیب‌ها و مسائل اجتماعی و تعاون جمعی برای ساختن اجتماعی سالم و بهنجار بوده است. ایران مهد تشیع بوده و جامعه ایرانی با وجود نوگرایی و مدرنیته، به اصول و فروع دین گرایش عمیقی دارد. پژوهش‌های مختلفی توسط محققان و پژوهشگران، درباره دلایل دین‌داری و گرایش به آن انجام پذیرفته است، با توجه به حجم بالای پژوهش‌ها و عدم انسجام یافته‌ها و نتایج آن، تحقیق حاضر بر آن شد تا پژوهش‌های صورت گرفته پیمایشی-کمی را با رعایت ملاک‌های ورود و خروج، فراتحلیل نموده و اندازه اثر متغیرهای مؤثر بر دین‌داری را برآورد نماید. به‌این‌ترتیب نتایج نشان داد که:

الف. مهم‌ترین عوامل فرهنگی مؤثر در گرایش به دین‌داری به قرار زیر است:

- با افزایش سرمایه فرهنگی، به دلیل آگاهی، دانش و سرمایه بالا، میزان دین‌داری نیز افزایش می‌یابد.
- الگوی مرجع دینی، در گرایش افراد به دین‌داری نقش بسزایی داشته و با ارائه ارزش، هنجارها و اصول دینی، باعث انتقال فرهنگ دینی به جامعه و نسل جوان می‌شود.
- سبک زندگی مدرن با ایجاد باورهای نوین و تغییر سبک فکری، تربیتی و دینی، میزان دین‌داری افراد را کاهش می‌دهد.
- هر چه سطح تحصیلات افراد بیشتر شود، به دلیل نوگرایی و عقلانیت شدید، تمایل به دین‌داری کاهش می‌یابد.
- هر چه شدت هویت فرهنگی بیشتر، به همان میزان گرایش به دین‌داری بیشتر می‌شود.
- خانواده‌های دین‌دار با ایجاد فضای دینی و تعامل دینی، بسترهای دین‌داری را تقویت می‌کنند.
- هر چه شدت تعامل با دوستان مذهبی بیشتر باشد، این تعامل دینی، اهمیت و ارزش دینی را در جامعه افزایش می‌دهد.
- با ظهور شبکه‌های مجازی، به دلیل افزایش سرگرمی‌های مدرن، تبلیغات گوناگون، کاهش الگوهای مرجع سنتی و

ایجاد الگوی مرجع نوین، گرایش به دین‌داری کاهش می‌یابد.

- رسانه‌های جمعی با ایجاد امکان اتصال به دهکده جهانی، افزایش آراء و عقاید مختلف و فراغت نوین، منجر به کاهش دین‌داری می‌شود.

ب. مهم‌ترین عوامل اجتماعی مؤثر در گرایش به دین‌داری از این قرار است:

- ناکامی اجتماعی و نرسیدن به هدف‌های تعیین‌شده و احساس یاس و ناامیدی، به کاهش دین‌داری فرد منجر می‌شود.
- تعلق قومی با ایجاد پیوندهای قومی، انسجام و سرمایه اجتماعی، انتقال تجارب و دانش مشترک، به افزایش دین‌داری کمک می‌کند.
- جامعه‌پذیری با ایجاد شرایط انتقال دانش دینی، آموزه‌های غیررسمی، منجر به نهادینه شدن و عمیق‌تر شدن باورهای دینی می‌شود.
- کنترل اجتماعی و داشتن نظارت اجتماعی بر افراد در خانواده، جامعه و نهادهای عمومی، باعث تقویت کنش‌های و رفتارهای دیندارانه آن‌ها می‌شود.
- نوگرایی و گرایش به نوسازی اجتماعی با ایجاد عقلانیت، باورهای جدید و تغییر الگوهای زیست اجتماعی، باعث کاهش دین‌داری می‌شود.
- انسجام اجتماعی از طریق تقویت پیوندهای اجتماعی و ایجاد پیوندهای عاطفی و معنوی، به عمیق‌تر شدن دین‌داری در افراد منجر می‌شود.
- اعتماد اجتماعی و داشتن ایمان، صداقت، باور به همدیگر در جامعه، باعث اهمیت یافتن دین‌داری در شهروندان می‌شود.

ج. مهم‌ترین عوامل اقتصادی مؤثر در گرایش به دین‌داری به این شرح است:

- تمایل به مصرف‌گرایی باعث دنیوی شدن و وابستگی افراد به معیارهای مادی زندگی (رفاه مادی) شده و از گرایش آن‌ها به رفاه معنوی و دین‌داری می‌کاهد.
- محرومیت نسبی با ایجاد مقایسه و تطبیق و احساس بی‌عدالتی و تبعیض طبقاتی، بسترهای دین‌داری را کاهش می‌دهد.
- محرومیت اقتصادی به دلیل کاهش درآمد، منابع مالی و افزایش استرس و ناامنی شغلی، به کاهش دین‌داری فردی منجر می‌شود.
- با افزایش کیفیت زندگی و بهزیستی اجتماعی در شهروندان، به دلیل کاهش نگرانی شغلی، مالی و افزایش سلامت

اجتماعی، میزان دین‌داری در افراد بیشتر می‌شود.

- با افزایش پایگاه اجتماعی-اقتصادی، به خاطر ارتقای پایگاه طبقاتی، بهبود رفاه نسبی-مادی، میزان دین‌داری نیز افزایش می‌یابد.

د. مهم‌ترین عوامل روانی مؤثر در گرایش به دین‌داری به این قرار است:

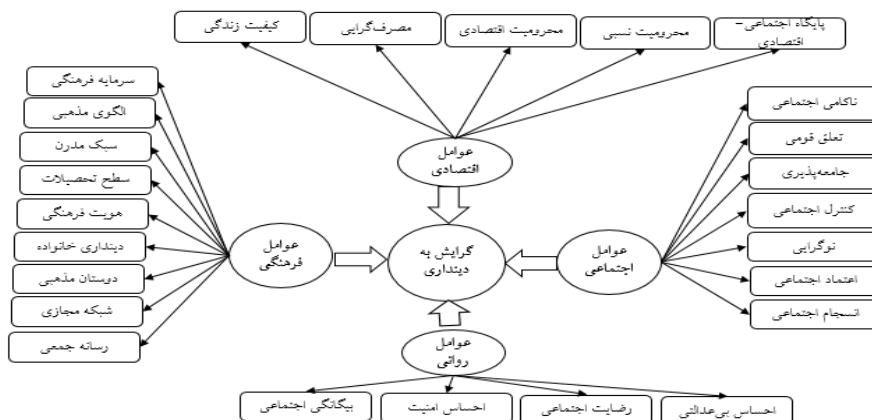
- بیگانگی اجتماعی به مفهوم ناآرامی، بی‌معنایی، احساس آنومی و بی‌هویتی، باعث طرد شدن، انزوا و کاهش مشارکت دینی فرد در جامعه شده و میزان دین‌داری را کاهش می‌دهد.

- با افزایش رضایت اجتماعی، تقویت آرامش روانی، کاهش دغدغه اجتماعی و تنش فکری، میزان دین‌داری افزایش می‌یابد.

- هر چه احساس بی‌عدالتی در جامعه بیشتر باشد، به همان میزان دین‌داری کاهش می‌یابد.

- با افزایش احساس امنیت اجتماعی و کاهش جرائم اجتماعی و ترس از جرم، میزان دین‌داری نیز تقویت می‌شود.

نتایج فوق نشان داد که دین‌داری امری چندسطحی و چندبعدی است و تحت تأثیر عوامل چندگانه اجتماعی، فرهنگی، روانی و اقتصادی قرار دارد. در نهایت یافته‌های پژوهش حاصل از فرایند در مدل زیر ترسیم و طراحی شده است:

شکل شماره ۱: عوامل مؤثر بر گرایش به دین‌داری (یافته‌های فراتحلیل)

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

سپاسگزاری

از تمامی اساتید، همکاران و نهادهایی که در انجام این پژوهش همکاری داشته‌اند، صمیمانه سپاسگزاریم.

References

- Abdi, Mojtaba (2009). Study of the Relationship Between the Consumption of Cultural Goods and the Level of Religiosity of Students, Master's Degree, University of Mazandaran. [In Persian]
- Abdi, Mojtaba and Rezaei, Ahmad (2014). "Measuring the Level of Religiosity among Young Students", Strategic Studies of Sports and Youth, Volume 13, Issue 24. <https://sls.tabrizu.ac.ir/article-19426>. [In Persian]
- Abolhasani Ebrahimabadi, Fezah (2017). Study of social factors related to types of religiosity among young people in Yazd, Master's thesis, Faculty of Social Sciences, Yazd University.[In Persian]
- Ahmadi, Khodabakhsh (2006). Study of the relationship between religious observances and marital adjustment, Family Studies Quarterly, Issue 5, pp. 55-66. [In Persian]
- Akhundi, Mohammad Bagher and Mahallatian Babaki, Maryam (2016). "A study of social factors affecting religious participation of students at Birjand University", Scientific Extension Quarterly of Cultural and Social Studies of Khorasan, Year 10, No. 4, pp 7-38. [In Persian]
- Alikhah, Fardin (2004). Measuring Basic Concepts of Social Sciences, Volumes 1 and 2, Tehran: Arad Publishing. [In Persian]
- Alipour, Fatima (1401). Analyzing the components of revolutionary education that is the foundation of civilization: Islamic research based on the analysis of the content of the declaration of the second step of the Islamic revolution, research in Islamic education and education, period 2. [In Persian]
- Alizadeh, Marjan and Aghababaei, Ehsan (2002). Study of Factors Affecting the Religiosity of Students at the University of Isfahan, Fourth National Conference on Interdisciplinary Research in Management and Humanities, Tehran, <https://civilica.com/doc/1508999>. [In Persian]
- Arzhang, Ardavan; Mirfardi, Asghar (2014). Religious Identity and Social Factors Affecting It(Case Study of Yasuj Students), Culture in Salami University 10/Fourth Year, Issue 1. [In Persian]
- Azad-Eramaki, Taghi and Etemadifar, Seyed Mehdi (2010). "Family Base, Types of Religiosity and Quality of Religious Values in Iran", Youth, Culture and Society Research, Issue 4. [In Persian]
- Azam-Azad, Mansoureh and Tavakoli, Behnaz (2012). "Individualism, Collectivism, and Religiosity", Cultural Studies and Communication, No. 9. [In Persian]
- Azarbaijani, Masoud and Mousavi Asl, Seyed Mahdi (2015). Introduction to the Psychology of Religion, Tehran: Bozorg Mehr. [In Persian]
- Berger, Peter (1996). Irreligiousness: The Origin of Pluralism, translated by Lili Mostafavi, Nameh Farhang, No. 24. [In Persian]
- Berger, Peter and Kellner, Bridget Berger and Hansfried (2002). The Homeless Mind, Consciousness, and Modernization, translated by Mohammad Savji, Tehran: Ney Publishing House. [In Persian]
- Berger, Peter and Luckman, Thomas (2007). The Social Construction of Reality, translated by Fariborz Mohammadi, Tehran: Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Berow, Alan (2001). The Culture of Social Sciences, translated by Bagher Sarukhani, Tehran: Kayhan Publications. [In Persian]

- Durkheim, Emile (2002). *Social Division*, translated by Baqer Parham, Tehran; Markaz Publishing House. [In Persian]
- Durkheim, Emile (2004). *Basic Forms of Religious Life*, translated by Baqer Parham, Tehran; Markaz Publishing House. [In Persian]
- Esmaili, Hadi and Ashna, Hesamuddin (2013). "Cultural Religiosity; The Manifestation of Culture in Forms of Religiosity", *Radafat Farhang*, Volume 6, Issue 23, pp. 53-76. [In Persian]
- Esmaili, Shabnam (2012). *Study of Factors Affecting Religiosity and Attitude to Religion in Female Students of Amol City*, Master's Thesis, Faculty of Humanities, Amol Institute of Higher Education. [In Persian]
- Faraji, Mehdi and Kazemi, Abbas (2009). "Investigating the status of religiosity in Iran with emphasis on survey data from the past three decades", *Quarterly Journal of Cultural Research*, Volume 2, Number 6. [In Persian]
- Fathi, Mansour and Marvati, Nasrin and Marvati, Nader (2015). Study of factors affecting the level of religiosity among 15-29 year old youth in Sanandaj city, <https://civilica.com/doc/722357>. [In Persian]
- Ganji, Mohammad (2004). *Explaining the Status of Religiosity of Students at the University of Isfahan*, Master's Thesis, Faculty of Humanities, University of Isfahan. [In Persian]
- Gharib, Javad (2011). *Study of Social Factors Affecting the Religiosity of Students at Azad University, Noshahr Branch*, Master's Degree, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Social Sciences. [In Persian]
- Ghorbani; Alireza (2018). Studying the relationship between religiosity and social capital among students of Golestan University, *Quarterly Journal, Islam and Social Sciences* 10, No. 20. [In Persian]
- Giddens, Anthony (1382). *Sociology*, translated by Manouchehr Sabouri, 7th edition, Tehran, Ney Publishing. [In Persian]
- Hamidi, Nafiseh and Faraji, Mehdi (2006). "Women's Lifestyle and Clothing in Tehran", *Quarterly Journal of Cultural Research*, Year 1, Issue 1. [In Persian]
- Hamilton, Malcolm (2002). *Sociology of Religion*, translated by Mohsen Salasi, Tehran: Tebyan Publications. [In Persian]
- Heydaranjad, Alireza and Moghimi, Mahdi (1401). Designing the Islamic-Iranian lifestyle model in line with the declaration of the second step of the Islamic Revolution, *Soft Power Studies Quarterly*, Year 12, Number 1, pp. 281-304. [In Persian]
- Ibn Khaldun, Abdolrahman (2009). *Introduction to Ibn Khaldun*, Translated by Mohammad Parvin Gonabadi, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Jalali Moghadam, Masoud. (1990). *An Introduction to the Sociology of Religion*, Tehran: Markaz Publishing House. [In Persian]
- Janalizadeh Choubasti, Heydar and Mirzapouri, Jaber (2014). "Investigating the Effect of Metric and Dimensional Weighting of Religiosity on Measuring the Level of Religiosity", *Iranian Social Development Studies*, Volume 6, Issue 2, Serial Number 2, pp. 7-23. [In Persian]

- Javadi Amoli, Abdullah (1991). Sharia in the Mirror of Knowledge, Qom: Israa Publishing House. [In Persian]
- Kangerloo Haghighi, Bahareh (2011). Studying the factors affecting the religious orientation of young people aged 20-29 who were studying in the academic year 1389-90 at the undergraduate and master's levels, Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Social Sciences. [In Persian]
- Karamollahi, Nemat (2013). "Investigating the religiosity status of youth in Qom", Islam and Social Studies, Volume 1, Issue 2 (Continuous 2) - Consecutive Issue 2, pp. 162-176. [In Persian]
- Khodayari Fard; Ghobari Bonab, Bagher; Hejazi, Elaheh and Hashemi Goshnigani, Ramin (2011). "Interpersonal Relationships within the Family and Adolescent Religiosity: Presenting a Structural Model", Psychology and Religion, Year 12, Issue 3 (Continued 47). [In Persian]
- Khoshfar, Gholam Reza and Ilvari, Mahboobeh (2015). "Investigating Factors Affecting Religiosity (Case Study, Married Women Living in Gorgan City)", Quarterly Journal of Social Sciences, Islamic Azad University, Shushtar Branch, Year 9, Issue 1, Continuous (28), pp. 121-148. [In Persian]
- Khosravi, Salam (2010). Studying the Level of Religiosity of High School Students and Factors Affecting It in Paveh City Students, Master's Thesis, Payam Noor Center of Tehran, Payam Noor University of Tehran Province. [In Persian]
- Kohzadi, Gelareh (2013). Socioeconomic and cultural factors affecting the level of religiosity of young people (Case study: 25-29 year old youth in Ilam), Master's degree, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Educational Sciences and Psychology. [In Persian]
- Kozar, Louis (2004). Life and Thought of Sociological Greats, Translated by Mohsen Salasi, Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- Lorestani, Azadeh; Qarabparast, Mohammad Reza and Malaek, Seyyed Hasan (1401). Discourse analysis of the statement of the second step of the revolution: opportunities and threats facing the Islamic army according to the concept of the enemy, Islamic Policy Quarterly, Volume 10, Number 21, pp. 210-235. [In Persian]
- Mahdavi Keni, Mohammad Saeed (2007) Religion and lifestyle, Tehran, Imam Sadegh University Press. [In Persian]
- Mehdizadeh; Sharara and Zare Ghiyashabadi, Fatemeh (2013). Study of the level of religiosity and its role in the happiness of young people, Social Studies and Research in Iran/Volume 2, Issue 2, pp. 412-438. [In Persian]
- Mirshah Jafari, Ebrahim and Taghizadeh, Mohsen (2016). "Analysis and prioritization of factors affecting students' religiosity,". [In Persian]
- Mirzaei, Mehdi (2011). "Sociological study of the level of religiosity of students of Imam Ali (AS) Officers University using a native model", Military Management, Year 11, Summer, Issue 42. [In Persian]
- Modiri, Fatemeh and Azadarmaki, Taghi (2013). "Gender and Religiosity", Applied Sociology, Volume 24, Issue 3, Serial Number 3, pp 1-14. [In Persian]
- Mohammadi, Mehdi (2014). "Sociological Analysis of Students' Religiosity (Study of Students at Universities in Mazandaran Province)", PhD, Payam Noor University of Markaz, Faculty of Humanities. [In Persian]

- Mostafaei Dolatabad, Halimeh (2010). Sociological Study of Factors Affecting the Level of Religiosity of Students at Chamran University of Ahvaz, Master's Thesis, Faculty of Economics and Social Science, Shahid Chamran University of Ahvaz. [In Persian]
- Mousavi, Zahra; Mousavi, Rafi and Heydari, Hossein (2011). "Investigation of the level of adherence to religious rituals and behaviors and the factors affecting it: a case study of students in Zanjan", Specialized Journal of Sociology, Year 1, Issue 1, pp. 149-173. [In Persian]
- Nasiri, Babak (2010). The level of religiosity of students at Ferdowsi University of Mashhad and its influencing factors, Master's thesis, Faculty of Humanities, Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian]
- National Social Council (2017). National Survey of the Social, Cultural and Moral Status of Iranian Society, Country Report, National Projects Office of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Navidnia, Manijeh (2011). Factors affecting the religious commitment of young people(a case study of pre-university students in Garmsar city), Iranian Journal of Sociological Studies, Scientific-Research Year 1, Issue 2, pp. 55-69. [In Persian]
- Nikkhah, Hedayatollah (2000). Measuring the religiosity of young people and the factors affecting it, Master's thesis, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University. . [In Persian]
- Noorbakhsh, Younes; Molaei, Mohammad Mehdi and Talebian, Hamed (2013). "The impact of various media on the religiosity of students at universities across the country", Management in Islamic University, Year 2, Issue 1, pp. 47-70. [In Persian]
- Nowrouzi, Feyzollah and Farhadian, Saeed (2014). "Investigation of social and cultural factors affecting youth religiosity", Strategic Studies of Sports and Youth, Volume 13, Issue 23. [In Persian]
- Nusrat Panah, Mohammad Sadiq; Moradi, Mohammad Hossein and Rashidi, Amir Hossein (2018). Analyzing the critical discourse of the statement of the second step of the Islamic revolution using the method of Norman Fairclough, Strategic Mobilization Studies Quarterly, year 22, number 83, pp. 40-65. [In Persian]
- Pahlavan, Manouchehr and Hyderabadadi, Abolghasem and Habib Pourgatabi, Leila (2015). Study of family and social factors affecting the level of religiosity of students at the Faculty of Dentistry of Babol University of Medical Sciences, First National Conference of Islamic Humanities, Qom, <https://civilica.com/doc/429315>. [In Persian]
- Peterson et al. (1998). Reason and Religious Belief, translated by Ahmad Naraghi and Ebrahim Soltani, Tehran: Tarh No. [In Persian]
- Quarterly Journal of Epistemological Studies in Islamic University, 68, pp. 345-358. [In Persian]
- Rad, Firouz and Manbari, Raheleh (2009). "A Comparative Study of Some Psychological and Social Factors Related to the Level of Religiosity of Students", Sociological Studies, Volume 2, No. 2, Series 2, pp. 31-51. [In Persian]
- Rekabian, Rashid and Pourhasan, Nasser (2019). The requirements and implementation solutions of the statement of the second step of the Islamic Revolution with emphasis on the statements of the Supreme Leader(Madh Zala Al-Ali), Scientific Quarterly of Islamic Revolution Research, Volume 9, Number 4, Serial Number (35), pp. 89-110. [In Persian]

- Rezadoost, Karim; Hosseinzadeh, Ali Hossein and Mostafaei Dolatabad, Halimeh (2011). "Sociological study of some factors affecting the level of religiosity(case study: students of Shahid Chamran University of Ahvaz)", Welfare and Social Development Planning, Volume 4, Issue 10, pp. 1-38. [In Persian]
- Ritzer, George (2011). Contemporary Sociological Theory, translated by Mohsen Salasi, Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- Sanjarifar, Ali Asghar (2001). Investigating the role of social factors management on the religiosity of 20 to 30 year old youth in Kerman city, Journal of Modern Research in Entrepreneurship Management and Business Development, No. 1, pp. 347-356. [In Persian]
- Serajzadeh, Hossein (2004). Challenges of Religion and Modernity: Sociological Discussions on Religiosity and Secularization. Tehran: Tarh No. . [In Persian]
- Serajzadeh, Hossein and Tavakoli, Mahnaz (2001). "Investigating the operational definition of religiosity in social research", Nameh Pahozhey, Year 5, No. 20 and 21. [In Persian]
- Shirmohammadi, Yousef (2012). Sociological Study of the Relationship Between Deprivation and Religiosity among Household Heads in Islamshahr City, Master's Degree, University of Tabriz, Faculty of Literature and Humanities. [In Persian]
- Shojai, Hassan and Farhadi, Sadegh and Shariatinejad, Rashid (2001). Investigating sociological factors affecting religiosity of villagers in Khuzestan province, 9th National Conference on Sustainable Development in Educational Sciences and Psychology, Social and Cultural Studies, Tehran, <https://civilica.com/doc/1239222>. [In Persian]
- Shojaizand, Ali Reza (2001). Religion, Society and Secularization, Tehran: Markaz Publishing.
- Taheri, Mohammad Reza and Jamalpour, Fatemeh (2016). Study of Social, Economic and Cultural Factors Affecting Religiosity in Fifth Grade Female Students in Masjed Soliman County, First International Conference on Modern Research in Educational Sciences, Psychology and Social Studies of Iran, Qom, <https://civilica.com/doc/499143>. [In Persian]
- Tanhaei, Hossein (2011). Sociology of Religion in the Ancient East, Tehran: Bahman Borna.
- Tavassoli, Gholam Abbas (2010). Sociological Theories, Tehran: Samt. [In Persian]
- Tavassoli, Gholam Abbas and Morshedi, Abolfazl (2006). "Investigation of the Level of Religiosity and Religious Attitudes of Students(Case Study: Amirkabir University of Technology)", Sociology of Iran, Year 7, Issue 4. [In Persian]
- Turabi Kalate Ghazi, Ali (1400). Statement of the second step of the revolution; The strategic planning document of movement in the second stage of the Islamic Revolution, Scientific Quarterly of National Defense Strategic Management Studies, Year 5, Number 17, pp. 71-100. [In Persian]
- Veblen, Torsten (1383). The Theory of Ten Asa Class, translated by Ershad Farhang, Tehran, Nei Publishing Hous. [In Persian]
- Wah, Joachim (2008). Sociology of Religion, translated by Jamshid Azadegan, Tehran: Samt.
- Willem, Jean-Paul (2007). Sociology of Religions, translated by Abdolrahim Gawahi, Tehran: Alam. [In Persian]

- Yousefzadeh, Hassan (2009). A Study of the Evolution of Peter Berger's Views on Religion and Secularization, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute Publications. [In Persian]
- Zare, Saeed (2012). Study of the level and types of religiosity of university students in Qom, PhD in Sociology, Allameh Tabatabaei University, Faculty of Social Sciences. [In Persian]
- Zolfaghari, Abolfazl (2009). "The Relationship Between the Level of Religiosity(Religious Commitment) and the Type of Religiosity", Social Sciences Quarterly, No. 49, pp. 67-103. [In Persian]
- Zuckerman, Phil (2005). An Introduction to the Sociology of Religion, translated by Khashayar Deyhemi, Tehran: Ney Publishing House. [In Persian]

